

lenen müellif (İbn Kayyim el-Cevziyye'den yaptığı nakiller için bk. Füllânî, s. 33, 57, 113, 121, 165 vd.) Mâlikî mezhebine mensup olduğu halde tek mezhebin görüşleri içinde sıkışıp kalmaya şiddetle karşı çıkmıştır. Ona göre bu tavır körü körüne tarafgirlikten başka bir şey değildir. Kitap ve Sünnet'e uymadığı anlaşılan mezhep görüşü hemen terkedilmelidir (a.e., s. 94). Resûlullah'a uymakla taklidi aynı şey olmadığını savunan Füllânî (a.e., s. 40-41), doğrudan sünnete uymanın dini yabancı tesirlere karşı koruyacağına belirtir. Bu sebeple hadis tahsili onun hayatında mühim bir yer tutmuştur.

Kitap ve Sünnet'e dönüş çağrısı, Füllânî'nin Vehhâbilik hareketine yakınlığını akla getirirse de kendisinin Hanbelî değil Mâlikî mezhebine mensubiyeti ve tasavvufa olumlu bakışı bu ihtimali zayıflatmaktadır (Hunwick, s. 149).

Eserleri. 1. *İkâzu himemi üli'l-ebşâr*. Uzun bir giriş, dört bölüm ve bir sonuç kısmından meydana gelen eser, mezhep taassubuna karşı ilim ehlini uyarmak ve taklid yerine doğrudan doğruya Hz. Peygamber'e uymaya teşvik için yazılmıştır. Her bölümü, dört mezhep imamından birinin bu konudaki görüşlerine ayrılan kitap Hindistan'da (1298), M. Münîr ed-Dımaşkî tarafından da Kahire'de (1354) neşredilmiş, daha sonra ofset baskıları yapılmıştır. 2. *eş-Şimârü'l-yâni' fi ref'i şuruki'l-müselâat ve'l-eczâ' ve'l-cevâmi'*. Kendisine ulaşan çeşitli eserleri liste halinde kaydeden ve bunların kimlerden geldiğini belirten dokümanter bir çalışma olup daha sonra *Kaftû's-şemer fi ref'i esânidi'l-muşannefât fi'l-fünûn ve'l-eser* adıyla ihtisar edilmiştir (Haydarâbâd 1328). Bu muhtasarın müellif nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (AY, nr. 3412, 28 varak). Bu iki eser *eş-Şebetü'l-kebîr* ve *eş-Şebetü's-şagîr* adlarıyla da anılmaktadır. 3. *Tuhtetü'l-ekyâs bi-ecvibetü'l-İmâm Hayriddîn İlyâs*. Medine müftüsü Tâceddin İlyâs'ın bazı sorulara verdiği cevaplara dair olan bu eser, kaynakların bir kısmında *Nazmü es'ileti's-Süyûfi fi elifbâ'* adıyla zikredilmektedir (Brockelmann, II, 523).

Füllânî'nin ayrıca *el-Ecvibetü'l-mu'ribe 'an me'sta'ceme mine'l-es'ileti'l-vâride fi hurûfi'l-mu'cem*, *Mâ vere-de fi tahrîmi'l-hamri ve'l-emri bi'l-ma'rûf ve'n-nehyi 'ani'l-münker* adlı eserleriyle kutsî hadisleri toplayan bir kitabı bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâlih el-Füllânî, *İkâzu himemi üli'l-ebşâr* (nşr. M. Münîr ed-Dımaşkî), Kahire 1354; Siddik Hasan Han, *ed-Dinü'l-hâliş* (nşr. M. Zührî en-Necâr), Kahire, ts. (Dârü't-Türâs), IV, 179; a.m.f., *el-Hıttâ ft zikri's-şahâhi's-sitte*, Beyrut 1405/1985, s. 153; a.m.f., *Ebcedü'l-ulam*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye), III, 170-171; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 287-288; II, 901-906; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1186, 1458; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 523; III, 1311; *İzâhu'l-meknûn*, I, 28, 160, 242; II, 236, 421; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 424-425; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, V, 12; Azimâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, XI, 395; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 195; J. O. Hunwick, "Sâlih al-Füllânî (1752/3-1803): The Career and Teachings of A West African 'Âlim in Medina", *In Quest of an Islamic Humanism, Arabic and Islamic Studies in Memory of Mohamed al-Nowaihi* (nşr. A. H. Green), Kahire 1984, s. 139-153.

SALİM ÖĞÜT

FÜLÛS

(bk. FELS).

FÛRKATNÂME

(فرقتنامه)

Halîlî'nin

(ö. 890/1485)

tasavvufî mesnevîsi

(bk. HALİLİ).

FÜRÜ

(الفرع)

İslâm hukukunun
amelî-tatbikî bölümünü

ve miras hukukunda alt soy hısımları
ifade eden fıkıh terimi.

Fürü kelimesi, sözlükte "bir şeyin üst tarafı; dal, kol, şube" anlamına gelen fer'in çoğuludur. Kur'an-ı Kerim'de tekil olarak (İbrâhim 14/24), bazı hadislerde de çoğul olarak (*el-Muvaftâ*², "Rama-zân", 4; *Müsned*, V, 53; Müslim, "Şalât", 26; Ebû Dâvûd, "Şalât", 116) bu anlamda kullanılır. Dinî ilimlerde terminolojinin ve literatürün oluşumuyla birlikte fer kelimesi fıkıh usulünde, hükmü nasla belirlenmemiş olup asla kıyas edilen meseleyi, fürü ise fıkıh ilminin nazarî kısmı (usul) dışında kalan ikinci ana bölümünü veya miras hukukunda alt soy hısımlarını ifade eden bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Fıkıh usulünde makîs, müşebbeh adlarıyla da anılan fer³, kıyasın dört rükünden biri olup hükmü hakkında nas

bulunmayan ve asla kıyas edilip onun hükmünü alan mesele olarak tanımlanır. Usulcüler, kıyasta bir meselenin asla nisbetle fer' olarak nitelendirilebilmesi için aslın hükmünün illetinin fer'de de bulunması ve bu mesele hakkında nas veya icmâda bir hükmün mevcut olmaması şartlarını ararlar. Meselâ haramlığı nasla sabit olan şaraba nisbetle diğer içki maddeleri, cuma ezanı vaktinde yapılması yasaklanan alışverişe nisbetle diğer meşgul edici işler birer fer' durumundadır (ayrıca bk. KİYAS).

Fıkıh literatüründe, usuldeki bu asil-fer' ayrımıyla bağlantılı, fakat yine de kısmen farklı olan ikinci bir asil-fer' ayrımı yapılır. Doktrinde ağırlık kazanmış ve fakihler tarafından genel kabul görmüş usul kuralları ve küllî kaideler asıl, onların uzantısı veya uygulaması sayılan cüzî meseleler ve hükümler ise fer' olarak adlandırılır. Fıkıhın ağırlıklı olarak meseleci bir metotla geliştiği, usul kurallarının ve küllî kaidelerin bu gelişim süreci içinde oluştuğu ve tedvin edildiği dikkate alınırsa literatürdeki bu asil-fer' ayrımı, mezheplerin ilk dönem fakihlerince meseleci bir metotla ele alınan ve hükmü açıklanan münferit cüzî meseleleri sonraki dönem fakihlerinin ortak bir açıklamaya kavuşturmaya ve genel bir prensibe bağlamaya gayret etmiş olmasının tabii sonucu olarak görülebilir. Bundan dolayı Zencânî'nin *Tahrîcü'l-fürü' ale'l-usûl*, İsnevî'nin *et-Temhîd*, Süyûtî ve İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* adlı eserlerinde olduğu gibi, bir grup usul ve kavâid literatüründe önce prensip ve küllî kaidenin zikredilip sonra da bunlardan çıkan veya bunlara dayanan çeşitli fer'î mesele ve hükümlerin sıralanması olması böyle bir anlam taşır.

II. (VIII.) yüzyılın ortalarından itibaren ayrı bir disiplin olarak gelişmeye başlayan fıkıh ilminin daha sonraki dönemde usul-fürü şeklinde ikiye ayrılması, usul-i fıkıhın, müctehidin ayrıntılı delillerden şer'î-amelî hükümleri çıkarabilmesine yarayan metot ve kurallar bütünü, fürûn da bu metotla elde edilen şer'î-amelî hükümler bütünü olarak anlaşılması, elbetteki yukarıda sözü edilen asil-fer' ayrımıyla da yakından ilgilidir. Bu sebeple fürü adlandırmasını, fıkıh ilminin konusu itibarıyla akaid ilmine, amelî hükümlerin de iman esaslarına göre fer'î ve ikincil bir konumda olmasıyla değil (Şehristânî, I, 41-42; Bahrülülûm el-Leknevî, I, 10), şer'î-amelî hükümlerin usul kaidelerine göre cüzî ve fer'î bir ma-

hiyet arzemesiyle açıklanması (Şehâbeddin ez-Zencânî, s. 34) daha yerindedir. Bundan dolayı, kesin bir tarih vermek güç olmakla birlikte fûrû adlandırmasının usul teriminin ve literatürünün oluşması sürecinde, fıkıh ilminin usûl-i fıkıhın karşıtı olan diğer yarısını ifade eden bir terim olarak ortaya çıktığı ve kullanılmaya başlandığı, neticede fıkıh ilminin bu usul-fûrû ikili ayrımı içinde gelişim seyri gösterip tedvîn edildiği söylenebilir. Bu adlandırmada fûrû teriminin tercih edilmiş olması, münferit mesele ve olaylara ait şer'î-amelî hükümlerin usul kurallarına ve genel hukuk prensiplerine göre cûzî ve fer'î bir konumda bulunması ve ilk dönemden itibaren bu alanda tedvîn edilen eserlerin, bu tür fer'î mesele ve hükümlerin sistematik bir tarzda toplanması suretiyle meydana getirilmiş olmasıyla açıklanabilir.

İman ve akaid konularının fıkıhın genel kapsamından çıkarılıp ilmü't-tevhîd, usûlü'd-dîn gibi adlarla anılan ayrı bir disipline konu teşkil etmesi ve fıkıhın sadece amelî yönden kişinin hak ve yükümlülüklerini bilmesi olarak tanımlanmasından sonra hukuktan ahlâka, ferdî hayattan sosyal hayata ve devletler arası ilişkilere, ekonomiden siyasete kadar fıkıhın yine geniş bir kapsamının bulunduğu, bu yüzden de ilk tedvîn edilen fûrû-i fıkıh kitaplarından bütün bu konuların belli bir sıra ve sistem içinde o devrin ihtiyaç, bilgi birikimi ve sosyokültürel şartlarıyla da bağlantılı olarak ele alındığı, çeşitli meselelerin dinî-hukukî hükümünün ana hatlarıyla veya ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışıldığı görülür. Usûl-i fıkıh eserlerine göre daha erken dönemde tedvîn edilen fûrû eserlerinde öncelikli olarak tahâret ve ibadet konularının, daha sonra da evlenme, alışveriş gibi hem günlük ferdî hayatı hem de helâl ve haramları yakından ilgilendiren konuların yer alması belli bir ihtiyacın sonucudur. Nitekim Zeyd b. Ali'nin *el-Mecmû'û*, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin *el-Asl*, *el-Câmi'û's-şagîr*, *el-Câmi'û'l-kebir*, İmam Şâfî'nin *el-Üm* adlı kitapları da dahil ilk dönemden itibaren yazılan hemen hemen bütün fûrû eserleri, ayrıntıda bazı takdim ve tehirler olsa da tahâret ve namaz konusıyla başlamakta, oruç, zekât, hac, kurban, nezir, kefarete gibi diğer ibadetlerden sonra ya nikâh ya da alışveriş konusıyla devam etmekte, daha sonra da ferdî ve içtimaî hayata ilişkin dinî-hukukî konular ayrı başlıklar altında ele

alınmakta ve vasiyet, ferâiz gibi konularla sona ermektedir. Bu sistem daha sonra yazılan fûrûa dair eserlerde de ana hatlarıyla korunmuş ve klasik dönem genel fûrû kitaplarının çatısı bu şekilde oluşmuştur. Bunlar arasında Kâsânî'nin *Bedâ'î'û's-şanâ'î'* inde olduğu gibi dinî-hukukî hükümlerin delil ve gerekçelerini ve dayandığı hukukî prensipleri ele alan doktriner tarzda yazılmış olanları bulunduğu gibi İbn Kudâme'nin *el-Muğnî'si*, İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l-müctehid*'i gibi mezhepler arası karşılaştırmalı olarak veya Mevsilî'nin *el-İhtiyâr*'ı ve İbn Âbidîn'in *Reddü'l-muhtâr*'ı gibi mezhep içi görüşleri tercih ve tahlil amacıyla yazılmış olanları, Tahâvî ve Kudûrî'nin *el-Muhtasar* adlı eseriyle İbrâhim el-Halebî'nin *Mülteka'l-ebhur*'u gibi uygulayıcılar için el kitabı ve ilmihal mahiyetinde olanları da vardır.

Klasik dönem fûrû-i fıkıh eserlerinde genelde yirmi beş-otuz civarında ana bölüm bulunmakla birlikte öteden beri fûrû-i fıkıhın konularının ibadât, muâmelât ve ukubât şeklinde üç gruptan oluştuğu söylenegelir. Ancak genel fûrû eserlerinde idare, anayasa, malî hukuk, devletler arası hukuk, yargılama, ahvâl-i şahsiyye, hatta âdâb-ı muâşeret ve ahlâk konularının da yer aldığı düşünülürse bu üçlü taksimin muhtevayı tam yansıttığı söylenemez. Ayrıca genel fûrû-i fıkıh eserlerinde yer alan çeşitli konuları, meselâ günümüzde hukuk biliminin alt dalları olan idare, anayasa, vergi, ceza, devletler, muhakeme hukuku gibi fıkıhın çeşitli konularını müstakil olarak ayrıntılı şekilde ele alan harâc, emvâl, ahkâmû's-sultâniyye, siyâsetü's-şer'iyye, siyer, edebû'l-kâdî türü eserlerin fûrû eserlerinin özel bir kısmı olarak nitelendirilmesi mümkündür. Öte yandan, yukarıda belirtilen klasik çatıya göre genel fûrû-i fıkıh eserlerinin telifinin XIX. yüzyıldan itibaren hemen hemen terkedildiği, bunun yerine Batı hukuk doktrininin ve kanunlaştırmalarının da etkisiyle ibadetler, aile, miras, borçlar, ceza, yargılama, maliye-idare, anayasa, devletler hukuku gibi modern hukuk biliminin alt dallarında nazariye ve genel hükümlere de yer veren İslâm hukuku eserlerinin telif edilmeye başlandığı görülmektedir (bk. FIKIH).

Fûrû kelimesi İslâm hukuk literatüründe "kişinin, kız veya erkek çocukları, torunları ve onların çocukları şeklinde devam eden nesli" anlamında da kullanılır. Bu bağlamda usul kelimesi kişinin

anne, baba ve onların anne ve babası şeklinde yukarıya doğru devam eden ve kendisine kan bağıyla bağlı üst soy hısımlarını, fûrû ise aynı şekilde aşağıya doğru devam eden alt soy hısımlarını ifade eder. Fûrû hısımlığı, özellikle aile ve miras hukukunda birçok özel hükme konu olmuştur. Bu hısımlık devamı evlenme engeli teşkil ettiği gibi nafaka mükelleyeti, nesep, velâyet, mirasçılık gibi özel hukuk ve hatta ceza hukuku alanlarında bazı hak ve sorumlulukların, bir takım öncelik veya ayrıcalıkların da temel sebebinin teşkil eder. Meselâ evlendirmede velâyette fûrû hısımlarının mı öncelik taşıdığı tartışmalı iken miras hukukunda fûrû, bî-nefsihi asabe olanlar arasında birinci sırayı teşkil eder (bk. ASABE).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "fr" md.; *et-Taʿrifât*, "fer" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1128; *el-Muvaḥḥaṭḥ*, "Ramazân", 4; *Müsned*, V, 53; Müslim, "Şalât", 26; Ebû Dâvûd, "Şalât", 116; Şehristânî, *el-Milel* (Vekîl), I, 41-42; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 10-11; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 437; Şehâbeddin ez-Zencânî, *Tahrîcü'l-furûʿ ʿale'l-uşûl* (nşr. M. Edîb Sâlih), Beyrut 1402/1982, s. 34-35; Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347 — Beyrut, ts. (Âlemü'l-Kütüb), I, 2-4; İsnevî, *et-Temhid*, tür.yer.; Bahrülülûm el-Leknevî, *Fevâtiḥu'r-raḥamât*, I, 10; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükâm*, I, 14-26; Halil Cin — Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya 1988, I, 73 vd.; Zekiüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 1990, s. 121, 126-129.

AHMET AKGÜNDÜZ

FÜRÜĞİ-i BİSTÂMÎ

(فروغى بىستمى)

(ö. 1274/1857)

Mutasavvıf -şair.

1798'de Kerbelâ'da doğdu. Asıl adı Mirza Abbas'tır. On altı yaşında iken babası Âgâ Mûsâ Bistâmî'nin ölümü üzerine annesiyle birlikte İran'a, Kaçar Hükümdarı Feth Ali Şah'ın (1797-1834) hazinedarı olan amcası Dost Ali Han'ın yanına gitti. Bir süre sonra amcasıyla beraber Mâzenderan'a geçip Sârî şehrinde yerleşti.

Okuma yazmayı kendi kendine öğrenen Fürüğü, genç yaşından itibaren İran'ın büyük şair ve mutasavvıflarının eserlerini inceledi; özellikle Sa'dî-i Şîrâzî, Hâfiz-ı Şîrâzî gibi gazel üstadlarının divanlarını okudu. Bu sıralarda Miskîn mahlasıyla Sa'dî tarzında gazeller yazmaya başladı. Daha sonra amcasıyla birlikte Tahran'a döndü ve onun aracılığı ile Feth